

MORAVSKÉ KOŘENY BISKUPSKÉ KNIHOVNY V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Jindřich ŠPINAR

Abstrakt:

Odbornou literaturou dosud poměrně málo zmapovaná knihovna biskupství v Českých Budějovicích obsahuje ve svém fondu čítajícím přibližně 6000 svazků knih velmi zajímavé tituly, z nichž mnohé měly své dřívější majitele na Moravě, zejména v knihovnách olomouckých kapitulářů nebo ve šlechtických rodech napojených na olomouckou kapitolu. Článek si všímá osobnosti zakladatele knihovny, prvního budějovického biskupa Johanna Prokopa ze Schaafgotsche, který jí trvale vtiskl její podobu. Sleduje jeho pobyt v olomoucké kapitule a možné cesty, jimiž knihy po zemřelých kanovnících obohatily jihočeskou diecézní knihovnu.

Klíčová slova:

Biskupská knihovna českobudějovická, biskup Schaafgotsche, olomoucká kapitula, knihovny kanovníků, provenienční záznamy

Jedním z dvanácti historických fondů, o které v současnosti pečuje Jihočeská vědecká knihovna (dále JVK), je knihovna biskupství českobudějovického. Jako jediná z uvedených fondů je deponátem, zatímco ostatní se dostaly do správy knihovny převážně následkem poválečných konfiskací nebo jinými akvizicemi v posledních šedesáti letech. Připomínka ostatních fondů není samoúčelná, naopak, je třeba na ně upozornit zejména ve vazbě na skutečnost, že se jedná převážně o církevní knižní soubory, které byly zejména v padesátých letech 20. století svezeny „pod jednu střechu“ do bývalého kláštera cisterciáků ve Zlaté Koruně a po několik prvních let uchovávány v nevhodných poměrech a s nedostatečnou péčí, kdy mohlo dojít, a také docházelo, k jistému, nikoli však zásadnímu promíchání jednotlivostí mezi historickými podstatami. Tyto skutečnosti společně s faktem, že některé z konfiskovaných či jiným způsobem do knihovny vtělených fondů stály svým osudem, dějinami, osobnostmi, které se podílely na jejich utváření, blízko biskupské knihovně, se mnohdy u odborné veřejnosti slily v nesprávný obraz o struktuře

historických fondů ve správě JVK. Zejména se to týká knihovny českobudějovického biskupského semináře, založeného v roce 1803, jehož fond přešel v roce 1950 do JVK. Budiž hned úvodem uvedeno, že obě sbírky – biskupská a seminární – jsou zcela svébytné celky, které nikdy v minulosti nijak nesplyvaly ani se jinak neprolínaly. Přestože jejich zakladatelem byla tatáž osoba, první českobudějovický biskup Johann Prokop ze Schaafgotsche.¹

O českobudějovické biskupské knihovně dosud nebylo mnoho napsáno, ostatně, ač je to trochu zarážející, ani počátkům budějovické diecéze, stejně jako osobě prvních biskupů nebyla v odborné literatuře věnována velká pozornost. V roce 1885 vyšla jubilejní publikace Franze Mardetschlägera, ze které do značné míry vycházejí dílčí práce, jež neměly zásadnější význam pro poznání prostředí, v němž vznikala biskupská knihovna.² Jejich výčet shrnuje Rudolf Svoboda v teprve zcela nedávné moderní kritické monografii Jan Prokop Schaafgotsche, první biskup českobudějovický.³ Teprve tato práce pro dnešní dobu uspokojivě pojednává o osobě prvního biskupa, ačkoli i zde je v závěru knihy učiněn postesk nad skutečností, že knihovně, jež – jak bude dále naznačeno – měla klíčovou souvislost s tímto biskupem, nebylo možno v monografii věnovat dostatečnou pozornost, a tudíž ani vysledovat, jaký vliv na její budování měl biskup, do jaké míry je spojena s touto osobou. Ještě před třemi lety bylo zřejmé, že podoba a charakter biskupské knihovny jsou pro odbornou veřejnost tématy naprosto neznámá a neprobádaná.

Je skutečností, že tato knihovna, čítající cca 6000 svazků knih, uložená od roku 1961 v depozitáři JVK ve Zlaté Koruně, nemá k dispozici standardní pomůcky, jakými je katalog, jenž by nás orientoval ve fondu. Je to proto, že se jedná o deponát, na který není z kapacitních důvodů možno prozatím zaměřovat takovou pozornost, jakou by si zasloužil. K dispozici je pouze svazkový inventář, a pak již nezbyvá než spoléhat na zkušenost, kterou s fondem může mít pouze pracovník, jenž je péči o fond pověřen. Na této neradostné

¹ Plným jménem česky Jan Prokop hrabě Schaaffgotsche, svobodný pán z Kynastu a Greiffensteinu. V literatuře je jméno biskupa uváděno v různých tvarech. Příjmení zejména v českých textech kolísá: např. *Šafgoč*, *Schafgotsch*, *Schaaffgotsche* atd. vedle zde uváděné podoby *Schafgotsch* (nominativ). Přidržuji se tohoto tvaru, ačkoli je zřejmé, že tím vznikají vědomé chyby v přechylování pádových koncovek, např. genitiv: *Sch...tsche* místo sice přesnějšího, ale toporného a neuzívaného *Sch...tscheho*.

² Mardetschläger, Franz: *Kurz gefasste Geschichte des Bisthums und der Diocese Budweis*. Budweis 1885.

³ Svoboda, Rudolf: *Jan Prokop Schaaffgotsche, první biskup českobudějovický*. Brno 2009. Z něho čerpány nejčastěji životopisné údaje o Janu Prokopu ze Schaafgotsche, pokud není uvedeno jinak.

situaci se odráží i frekvence studií věnovaných knihovně podobně jako zařazování bibliografických záznamů do soupisových prací jakkoli orientovaných. Pokud jde o ně, pak první moderní práce byly uveřejněny ve výroční zprávě Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, kde je bibliografický soupis prvotisků z této knihovny. Ten byl s jistými korekturami v podstatě převzat do *Soupisu jihočeských prvotisků* od Mirko Riedla a zůstal jedinou soupisovou prací týkající se knihovny.⁴ Pokud jde o předpokládaná jazykově česká bohemika, která jsou uvedena v *Knihopisu českých a slovenských tisků vydaných do r. 1801*, pak jde o bezvýznamný fragment, neboť těch je v celé knihovně pouze zřejmě 26 exemplářů. První studií zaměřenou na biskupskou knihovnu je práce Václava Boka týkající se německých osvětských titulů, jež kromě svého tématu má do značné míry také osvětový charakter a lze ji chápat jako jakési entrée do problematiky této zajímavé, nicméně dosud neznámé knihovny.⁵ Teprve můj článek Biskupská knihovna, uveřejněný ve zcela nedávné době v Jihočeském sborníku historickém, zaměřuje svoji pozornost na knihovnu jako celek a na základě dílčích znalostí načerpaných z autopsie si dává za úkol přiblížit odborné veřejnosti téma bez ohledu na stav zpracování a bez možnosti hlubší sondy do povahy fondu, který může být skutečně kvalifikovanou sondou teprve po skončení katalogizace fondu. Ze studie vychází tento příspěvek, je jejím odrazem, ale všimá si více výseku, který knihovnu připoutává do prostředí moravských realit.⁶

Abychom mohli tuto moravskou stopu lépe sledovat, je nutno připomenout okolnosti vzniku biskupství v Českých Budějovicích a povšimnout si osobnosti prvního biskupa Johanna Prokopa ze Schaafgotsche. On byl jejím tvůrcem či přesněji za jeho episkopátu byla podstatnou měrou vybudována knihovna, jak naznačuje starý inventární seznam z let 1846–1887 a jak je zřejmé z celé řady víceméně nepřímých důkazů na knihách samotných, ale

⁴ Matouš, František: *Soupis prvotisků z českobudějovických knihoven*, In: *Zpráva o činnosti Městského muzea v Č. Budějovicích za léta 1932 a 1933*. České Budějovice 1934, s. 40–94; Riedl, Mirko: *Katalog prvotisků jihočeských knihoven*. Praha 1974.

⁵ Bok, Václav: *Literatur der deutschen Aufklärung in den Buchbeständen der budweiser bischöflichen Bibliothek*. Opera romanica 4, *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven*, České Budějovice 2003, s. 393–400.

⁶ Špinar, Jindřich: *Biskupská knihovna českobudějovická*. Jihočeský sborník historický 79, 2010, s. 180–220

také z osudů knihovny zaznamenaných v nečetných pramenech a zprávách z 19. a 20. století.⁷

Českobudějovické biskupství vzniklo teprve v roce 1785, a naplnilo tak snažení o jeho vznik, které lze sledovat již od poloviny 17. století. Bylo vyčleněno z pražské arcidiecéze, neboť to bylo dosud příliš rozsáhlé a takto neumožňovalo efektivní řízení světské duchovenské správy v Čechách. Důležitým předstupněm založení bylo vytvoření generálního vikariátu pro kraje Budějovický, Klatovský, Plzeňský, Prácheňský a Táborský se sídlem v Českých Budějovicích v roce 1783. Ještě v téže roce bylo stanoveno císařem, že generální vikář tu má být i světícím biskupem, což bylo následně provedeno. V roce 1785 bylo konečně v Českých Budějovicích zřízeno biskupství.

Jak již bylo uvedeno, je knihovna tak, jak se dosud zachovala, především dílem prvního biskupa Schaafgotsche. Všimněme si proto stručně jeho životních osudů.

Jan Prokop ze Schaafgotsche se narodil 22. května 1748 na pražské Malé Straně, ovšem je svázán s rodem, který za svůj význam vděčil především mocenskému těžišti ve Slezsku. I později, za jeho života, a pak ještě později, v 19. století, mífí kariéry některých příslušníků rodu do Slezska a na Moravu. A je to také kariéra vrcholící biskupským svěcením – připomeňme si vratislavského biskupa Filipa Gottharda Schaafgotsche (biskupem v letech 1748–1795) nebo brněnského biskupa Antonína Arnošta Schaafgotsche (biskupem v letech 1840–1872).⁸ Pro J. P. Schaafgotsche se jako pro příslušníka vyšší aristokracie nabízela kariéra ve státních službách nebo duchovenská dráha s perspektivou ukotvení v řadách vyššího kléru. Po absolvování vídeňského Tereziana roku 1768 se rozhodl pro druhou možnost. V dalších třech letech absolvoval teologické přednášky na univerzitě, které završil získáním doktorátu z filozofie, a roku 1771 byl vysvěcen na kněze. Léta strávená ve Vídni byla pro pozdější Schaafgotschovu kariéru důležitá, poznal tu prostředí myšlenkových proudů osvícenství, setkával se s osobnostmi, jež měly pro jeho myšlenkový i praktický význam zásadní význam. Zmíňme z nich vídeňského kardinála Migazziho, jehož knihy jsou přítomné v budějovické knihovně zřejmě díky tomuto kontaktu. Mnohem výmluvnějším svědkem působení vídeňských osobností na Schaafgotsche je biskupská knihovna v případě knih s exlibris Adriana

⁷ Gabriel, Carolus: *Catalogus bibliothecae episcopalis budvicensis*, rukopis z let 1846–87 (JVK sign. IBI 2).

⁸ Zejména vratislavský biskup byl pro našeho Schaafgotsche důležitý.

Raucha (1731–1802), vídeňského piaristy, který vyšel z koleje v Lipníku nad Bečvou. Knihy s Rauchovými exlibris jsou v bibliotéce zastoupeny v mnoha desítkách exemplářů a jejich transfer do budějovické knihovny je nepochybně důsledkem osobního vztahu obou osobností.

Pro Schaafgotschovo duchovní zrání a definitivní zakotvení v myšlenkovém světě osvícenství, jak jej přijímaly osobnosti Schaafgotschovy osobní zkušenosti a jeho postavení v katolické části střední Evropy, mělo kromě vídeňských let studií zásadní význam jeho působení v olomoucké kapitule v letech 1768–1785, zejména ale období krátce po roce 1780. Rozhodnutí pro duchovní dráhu znamenalo často pro mladé příslušníky šlechtického stavu hledat své budoucí místo v kolegiu nějaké biskupské kapituly. V případě respektované olomoucké kapituly bylo spojeno se slušným hmotným zajištěním, díky kterému – a tak byly kanovnické příjmy také koncipovány – mohli zpočátku budoucí duchovní financovat svá studia. Ve dvaceti letech se tedy Schaafgotsche stal nesídelním kanovníkem, domicelářem, které bylo předstupněm budoucího udělení kanovnické rezidence. K tomu docházelo, stejně jako u Schaafgotsche, s mnohaletým časovým odstupem. Pro některé šlechtické rody, včetně Schaafgotschů, se stal zisk některého z prestižních kanonikátů způsobem, jak zajistit své rodinné příslušníky. Bylo běžnou praxí 18. století, že nesídelní kanonikáty (ale často i sídelní) se kumulovaly, protože nevyžadovaly účast na jednáních v kapitule. Tak se stalo i Johannu Prokopu Schaafgotschovi, který byl v letech 1772–1781 sídelním kanovníkem hradecké kapituly a od roku 1774 také generálním vikářem diecéze, po určitý čas biskupské sedisvakance pověřený jejím řízením. Je proto logické, že v 70. letech byla jeho příslušnost k olomoucké kapitule spíše formální a většinu času strávil plněním úkolů v Hradci Králové. Přestože toto období trvalo poměrně dlouhou dobu, můžeme již konstatovat, že na podobě později založené budějovické knihovny se hradecké období, alespoň co do eventuálních akvizic, nijak viditelně neprojevalo. Jedinou nepodstatnou výjimkou je několik nevýznamných jednotlivostí s prostými přípisky pozdějšího tamního biskupa (od r. 1780) Jana Leopolda Haye, kde ovšem musíme uvažovat také o možnosti, zda nepocházejí ještě z olomouckého (byl sekretářem a ceremoniářem olomouckého biskupa Leopolda Egkha) či jiného jeho moravského působišť (byl například i proboštem kapituly v Mikulově). I pro Schaafgotschovy historiografy je hradecké období poměrně velkou neznámou, do jeho budoucích působišť nepřenáší výraznější stopu, jak bychom vzhledem k dlouhému období a významné funkci, kterou tam zastával, předpokládali. Od roku 1780

se Schaafgotsche stěhuje na Moravu. V únoru téhož roku získává výnosné beneficium, když se stal děkanem v Mohelnici. Z mohelnického období, které už je ale těsně spojeno s přítomností Schaafgotsche v olomoucké kapitule, známe dvě jeho sbírky kázání.⁹ Jinak se Schaafgotsch jako autor zřejmě nikdy neprofiloval. To jej mimo jiné také spojuje s olomouckými kanovníky. Mnozí, ač mnohdy velmi vzdělání, s evropským rozhledem, literárně činní nebyli, pokud ovšem nepočítáme často velmi bohatou soukromou korespondenci, která mnohdy mohla saturovat tendence k vlastní literární tvorbě. Jak již bylo uvedeno, olomoucká kapitula byla velmi prestižním ústavem, a to nejen v česko-moravském, ale i ve středoevropském kontextu. Bylo to způsobeno mnoha faktory, zmiňme tedy alespoň její stáří, ale i osobnosti, které v průběhu staletí dokázaly olomouckému biskupství zajistit nebývalou prestiž. V době Schaafgotschova působení se jednalo o sbor cca 80 kanovníků, z nichž však jen menší část sídlila v Olomouci, vesměs příslušníků vyšší i nižší šlechty, kteří se svým způsobem života nevybočili z aristokratických zvyklostí rodin, z nichž pocházeli. Protože jim nechybělo kvalitní vzdělání a evropský rozhled, měli někteří z nich velmi kvalitně vybavené knihovny a projevovali velmi živý zájem o knihy. Tak například František Řehoř hrabě Giannini (1693–1758) nashromáždil knihovnu o 6600 svazcích, sledoval hlavně duchovní proudy své doby ať již uvnitř katolické církve (jansensismus a probabilismus), ale i obecně filozofická témata, jež zejména ovlivnil nástup osvícenství.¹⁰ Nechyběla u něj však ani díla historiografická, právnícká, gramatická, z krásné literatury vyniknou soubory děl dramatických, a to zejména ve španělštině, italštině a francouzštině. Podobně profilovanými knihovnami disponovali zřejmě kanovníci a světící biskupové jako Turri, Mayerswald, Glandorff, Podstatský, Freyenfels a řada dalších. Jak vypadaly jejich knihovny, dokážeme s odstupem staletí rekonstruovat sice jen velmi vzdáleně, protože žádná z nich se nedochovala. Avšak z některých se dosud zachovaly pozůstalostní seznamy, které už potřebou jejich vzniku svědčí o pozornosti, jež na sebe tyto kapitulní bibliotéky poutaly.

Sídelním kanovníkem v Olomouci se Schaafgotsche stal na konci roku 1780, přičemž mohelnické beneficium si mohl podržet. O rok později se stal arcijáhnem a také ředitelem kněžského domu v Brně, kde zároveň zastupoval

⁹ Jejich citaci uvádí Bok, V.: *Literatur...*, s. 394–395.

¹⁰ Zuber, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století 1695–1777*. IV. díl Dějin olomoucké arcidiecéze, Praha 1987, s. 73–75. Rovněž další údaje z realii olomoucké kapituly jsou čerpány, pokud není uvedeno jinak, z tohoto zdroje.

olomouckou kapitolu na zemském sněmu. Další působení v olomoucké arcidiecézi (a zároveň v brněnské diecézi) přerušil proces vzniku nové česko-budějovické diecéze od roku 1783, který je stručně popsán výše. Dodejme, že Schaafgotsch se olomouckého kanonikátu nechtěl vzdát ani po jmenování biskupem. Kapitula jej musela výslovně přimět ke zvážení kumulace svých úřadů, takže v roce 1786 na svůj olomoucký kanonikát a všechny další funkce s ním více či méně spojené rezignoval.

Sledujeme-li dnes povahu biskupské knihovny, a to jak prohlídkou vlastního knihovního fondu, tak starých knižních katalogů, jsou na první pohled zřejmé následující skutečnosti. Drtivá většina knih pochází z období do přelomu 18. a 19. století s tím, že k tomuto přelomu století přibývá datum vzniku většiny knih, než dojde k naprostému kvantitativnímu zlomu a mladší akvizice téměř zcela absentují. Sledujeme, že pouze menšina knih má nějaká exlibris nebo jiné vlastnické znaky s výjimkou biskupských signatur. Vidíme neopotrebované knihy, někdy dosud se splenými ořízkami, tedy nikdy nečtené. Je evidentní dvojitý charakter knih: starší, jež jsou častěji foliového formátu, mají reprezentativní charakter, jsou vázány do kůže, často se jedná o pergamenové bílé vazby. Druhou, poněkud rozsáhlejší část fondu tvoří vnějškově nenápadné knihy v šedivých a namodralých vazbách či přebalech v osmerkových formátech. Mnoho z těchto knih je v měkkých přebalech. Tyto knihy jsou mladší, většinou z posledních třech dekad 18. století, a vazba je nakladatelská.

Obsahově jde u starších a noblesnějších knih o spíše nehomogenní fond, přičemž převažují tituly latinské, francouzské a německé (s příměsí dalších evropských jazyků), díla encyklopedická, historická, církevněhistorická, v menší míře teologická. Často jde o tituly spíše nadčasové, jimž bychom mohli přisoudit trvalejší platnost.

Druhá část reprezentuje z největší části knihy vytištěné v době Schaafgotschova života. Tato část fondu je sice méně okázalá ve své formě, o to více však zaujme tematicky. Jedná se o často aktuální, vývojem rychle převrstvovaná, mnohdy rychle zastarávající témata, kterými se zabývali vzdělanci doby osvícenské ve středoevropských duchovních centrech. Jsou to tituly, jež přinášela doba vrcholného absolutismu ve Francii či osvícenství, reprezentovaná předními filozofy a teology 18. století, a také státem (zejména habsburským, josefinským) ovlivněné osvícensko-absolutistické teorie. Jsou to spisy dobově umírněných katolických reformátorů, ale také ostré společenské polemiky často již reagující na propuknuvší francouzskou revoluci. Mnohé ze spisů té doby mají povahu pamfletů, ostrých politických diskurzů,

z dnešního hlediska i pokleslých hanopisů s židovskou, zednářskou či mravně etickou tematikou. Prakticky na všechny směry v této části fondu existují paralelní náhledy, na jakýkoli spis zařazený do knihovny lze v téže knihovně najít soudobý pendant, takže tato část fondu svědčí o živém zájmu svého uživatele, o širokém rozhledu, o snaze zabírat společenská témata v nejširším kontextu. Na této části knihovny se zřetelně podepsal myšlenkový svět Schaafgotsche. Jde o část knihovny, jež nese výrazné osobnostní preference svého zakladatele, je obsahově sevřená, promyšleně strukturovaná.

Nás však zajímá zejména starší část fondu, která vznikla ze sbírek, jež si Schaafgotsch do Budějovic přinesl nebo kterými se snažil co nejrychleji založit a obohatit knihovnu, aby byla co nejdříve důstojným reprezentantem ctihodné instituce, kterou se nové biskupství bezesporu mělo stát.

I dnes, po několikerém stěhování knihovny, stojí knihy, jak již bylo uvedeno, vždy v několika vzájemně podobných exemplářích vedle sebe, v susedství vazeb knih jiného provedení. Je to zbytek uspořádání do oborově řazené knihovny, jak prozrazují staré katalogy, zejména pak katalog z roku 1846.¹¹ Z těchto katalogů a částečně i pohledem do dnešní knihovny je zřejmé, že snahou knihovníků bylo kromě oborového uspořádání respektovat i výtvarný účinek jednotných vazeb knih v rámci jednotlivých oborů. Respektovat tak vlastně torza starých knihoven, které alespoň ve svých částech vplynuly do biskupské knihovny českobudějovické.

V knihovních regálech na první pohled zaujmou pozorovatele trsy jednotně provedených bílých či slonově béžových silně hlazených pergamenových vazeb s hnědými kolký a zlacenými zkrácenými kapitálkami jmen autorů a titulů knih. Uvedené světlé pergamenové vazby patří k velmi dobře zachovalým a zcela jistě i velmi málo čteným knihám nejstaršího z předchůdců knižních donátorů Schaafgotschovy knihovny, jejichž knihy nejsou dochovány pouze v jednotlivostech či několika málo exemplářích, a to hraběti Kasparu Florenzovi Glandorfovi. Připomeňme, že K. F. Glandorf (1693–1751) patřil mezi přední kanovníky kapituly před polovinou 18. století, od roku 1741 byl jejím generálním vikářem. Jeho knihy jsou většinou podepsané na titulních listech kaligraficky *Ex libris F. de Glandorff Can. Cath. Ecc[les]iae Olomucensis*, případně v menšině jen označené jménem. Jejich počet, stejně

¹¹ Již uvedený kombinovaný lokační a oborový katalog zpracoval r. 1846 knihovník biskupství Karel Gabriel. Vepisovalo se do něj do r. 1887 (JVK sign. 1BI 2). Zajímavostí je, že pro potřeby katalogu byly olepovány hřbety jen těch knih, které neměly reprezentativní charakter, knihy z olomoucké kapituly olepeny téměř žádné nebyly s výjimkou drobnějších tisků, většinou z Podstatského knihovny, o ní níže.

jako dalších bývalých vlastníků, nelze pro nedostatečný stav zpracování prozatím přesně určit, ale spolehne-li se na charakteristickou a jednotnou podobu knižních vazeb, u kterých byl přípisek ověřen, docházíme k počtu přesně jednoho sta svazků identifikovaných v knihovně. K nim však musíme přičíst další předpokládané a přehlédnuté jednotlivosti. Víme, že Glandorf získával také knihy z druhé ruky, některé nemusel opatřovat svým podpisem ani je možná nenechával převázat do pergamenové vazby. Pak by mohl být počet jeho knih podstatně vyšší. Protože však nebyl nalezen jeho podpis v žádné knize s jiným typem vazby, předpokládám, že knihy z jeho knihovny byly opravdu zcela unifikovány. Ostatně tomu nasvědčují i záznamy z katalogu Vědecké knihovny v Olomouci.¹² Lze tedy pouze uvažovat o typologicky velmi podobných vazbách, které v biskupské knihovně v menším množství také nacházíme a které bychom hypoteticky mohli k jeho knihovně přiřadit. Tisky, které zcela jistě jsou z jeho knihovny, byly vydány vesměs v době jeho dospělého života.

Mezi smrtí Glandorfovou a prvním příchodem do olomoucké kapituly, za který lze považovat rok 1768, uběhlo 17 let. Musíme si logicky položit otázku, jak se mohly v tak velkém množství Glandorfovy knihy dostat do biskupské knihovny v Českých Budějovicích. Zdálo by se, že pokus dávat je do souvislosti s působením Schaafigotsche v Olomouci není patřičný, že souvislost je spíše náhodná a že pokud snad části knihoven jiných kanovníků mohly být přebírány pro nově založenou biskupskou knihovnu budějovicou, nelze totéž říci o starší knihovně Glandorfově. Rudolf Zuber v *Osudech moravské církve* v 18. století plasticky popisuje knižní kulturu na půdě olomoucké kapituly a praxi, jak bylo zacházeno s bohatými knižními sbírkami po smrti některých kanovníků, kteří za svůj život vybudovali někdy velmi rozsáhlé knihovny. Po smrti některých z nich byly tiskem vydávány pozůstalostní seznamy knih. Jedním z nich byl právě generální vikář hrabě Glandorf.¹³ A protože Glandorfovou knihovnu zdělila, stejně jako většinu ostatních fondů kanovníků, kapitula, která ji rozprodávala až do roku 1807,¹⁴ lze předpokládat,

¹² Např. webový Katalog Vědecké knihovny v Olomouci, báze SVK01, záznam 000601455 nebo 000601456.

¹³ *Catalogus Librorum, oder Verzeichnuß deren jeniger ... Büchern, welche bey der nach ... Herrn Casparo Florentino Freyherrn von Glandorff ... hinterbliebenen Verlassenschaft befindlich seynd.* S. I. et a. [2. pol. 18. stol.], [46] ff. Srv. Pumprla: *Soupis starých tisků Státní věd. knihovny v Olomouci*, I., č. 1003, nebo webový Katalog Vědecké knihovny v Olomouci, báze SVK01, záznam 000569905.

¹⁴ Zuber, s. 74.

že Schaafgotsch měl dost příležitostí se s ní v době jeho olomouckého kanonikátu seznámit a vybrat si z ní díla, která ještě byla k dispozici v 80. letech 18. století a která zapadala do akviziční strategie budějovického biskupa. Díla, která pocházejí z Glandorfovy knihovny, jsou základního encyklopedického rázu, kompendia, odborná díla, teologické spisy, díla církevní i světské historie. Například jsou to sebrané spisy Henrica Canisia, které vyšly roku 1725 v Antverpách pod názvem *Thesaurus Monumentorum ecclesiasticorum et historicorum*, nebo *De veteribus Germanorum aliarumque nationum sigillis* od Johanna Michaela Heineccia z roku 1719, *Le grand dictionnaire royal* ve třech svazcích od Francoise Pomaye, *Dictionnaire universel de commerce* od bratří Savary z let 1726–1732, pětisvazkový *Thesaurus novus anecdotorum* od E. Martena a U. Duranda a další rozsáhlá díla.¹⁵

Další osobností z okruhu olomoucké kapituly, která zanechala nepřehlédnutelnou stopu v biskupské knihovně, je Leopold Podstatský z Prusinovic (1717–1776). V Olomouci dodnes známý možná nejvíce díky epizodní roli, kterou v její historii zanechal jako hostitel rodiny Mozartů, včetně jedenáctiletého Wolfganga Amadea Mozarta. Byl olomouckým kanovníkem a rektorem univerzity.¹⁶ Jeho knihy jsou v biskupské knihovně přehlédnutelné mezi podobnými hnědými teletinovými vazbami, většinou ovšem kvalitně řemeslně provedenými ve francouzském stylu. Jejich nenápadnost a jistá variabilita provedení vazeb svědčí o tom, že alespoň ve větší míře si Podstatský nenechával knihy převazovat. S tím souvisí ztížení kvantifikace jeho knih v biskupské knihovně. Je ovšem zřejmé, že počet svazků tu převyšuje počet knih z pozůstalosti generálního vikáře Glandorfa a půjde zřejmě do více stovek. Na rozdíl od jeho knih, které jen výjimečně mají menší než kvartový formát a spíše jsou v jeho případě typická velká folia, jsou knihy z Podstatského knihovny velmi často v osmerkových i menších formátech. Ačkoli byl Podstatský církevním hodnostářem, ve fragmentech jeho knihovny převzaté Schaafgotschem zajmou zejména dramatická díla, divadelní hry i nenáročné dobové vaudevilly. Tyto knihy tištěné většinou ve francouzštině pocházely z nizozemských a francouzských tiskáren. Za všechny jmenujme například edici prvních či raných vydání divadelních her Louise de Boissy vydávaných v Paříži za jeho života, Wodwardovo dílo *Geographie physique*, Vybrané bajky od La Fontaina,

¹⁵ Signatury JVK uvedeny za sebou dle řazení v textu: BI 76–81, BI 73, BI 363–365, BI 225–227, 3276–3280.

¹⁶ Zuber s. 172, 173.

La logique ou systeme de reflexions od J. P. Crousaze, lipské souhrnné vydání Moliéra z roku 1740.¹⁷

V literatuře bývá zmíněna mezi olomouckými kanovníky nepřehlédnutelná knihovna Jana Václava Xavera Freyenfelse. Je zmiňován i její osud: byla po smrti svého majitele z velké části prodána rajhradskému klásteru. Na padesát provenienčně výrazně označených knih však nacházíme také v biskupské knihovně českobudějovické. Nejedná se ovšem z velké většiny o knihy právnícké, kterými Freyenfelsova knihovna měla být proslulá,¹⁸ ale o díla z patristiky, asketiky, církevních dějin. Kromě jednoho tištěného právníckého slovníku je juristického obsahu jeden velmi výrazně biograficky laděný rukopis z přednášek jezuita Bernarda de Vargas z doby Freyenfelsových studií v Římě, dále se kromě opsaných vratislavských statut jedná o různá témata, jež však svědčí o vzdělanosti tohoto olomouckého a vratislavského kanovníka a od roku 1772 také světitího biskupa olomouckého.¹⁹ Zaujme jednotně svázaná řada děl italských jezuitů Paola Segnera a Carla Gregoria Rosignolihho nebo například souhrnné dílo Anselma z Canterbury v pařížském vydání z roku 1721. Freyenfelsovy knihy jsou v tmavých letinách, jedná se zejména o foliové formáty. Snad tu při výběru spolupůsobil Schaaftgotschova snaha po rychlém obohacení kvalitní literatury a zároveň reprezentativních objemných knih v duchu pozdně barokní estetiky, kterými měla knihovna přispívat k respektu biskupství, zatímco sám biskup nebo jeho prozatím neznámí knihovníci doplňovali knihovnu o moderní tituly v běžných a nenápadných nakladatelských přebalech, které byly tištěny nejčastěji v osmerkových formátech. Knihy světitího biskupa Freyenfelse poznáme snadno podle zlačených supralibros, heraldických tištěných exlibris vlepovaných na přední přidešty a podle kolků na hřbetech monotónně obsahujících vedle maximálně zestručněného názvu a eventuálně i autora hlavně jméno majitele a objednatel vazeb v jedné osobě, tedy svobodného pána Freyenfelse. Heraldická ex-

¹⁷ *Oeuvres de Théâtre*, Paris 1738 (JVK, sign. BI 1709–1717), Woodward, Jean: *Geographie physique*, Paris 1735 (BI 313), La Fontaine, Jean de: *Fables choisies*, Amsterdam 1713 (BI 573), Jean Pierre de Crousaz: *La logique, ou systeme de reflexions, qui peuvent contribuer à la netteté & à l'étendue de nos connoissances*, Amsterdam 1725 (BI 1638–1641), Moliere, Jean Baptiste: *Le Opere di...*, Lipsia 1740 (BI 1921–1924).

¹⁸ Zuber, s. 72.

¹⁹ Celkem tři Freyenfelsovy rukopisy jsou uloženy v biskupské knihovně, srv. Ryba, Bohumír: *Soupisy rukopisů z fondů Krajské knihovny v Č. Budějovicích*, sv. 1, *Rukopisy Biskupské knihovny v Č. Budějovicích*, s. 12, 42–44 (JVK, sign. 1BI 6, 1BI 40, 1BI 41).

libris s legendou odpovídají z literatury známému popisu jejich podoby.²⁰ Při pohledu na zbytky jeho knihovny s opakujícími se majuskulemi jeho jména se nabízí otázka po povaze majitele knihovny, otázka po vyznění, jež musela mít, obsahovala-li stále se opakující *L. B. Freyenfels* na hřbetech zřejmě jednotně svázaných knih. Ačkoli světití biskup Freyenfels měl mít ve své knihovně již knihy svého otce, z fragmentů knihovny uložených v naší knihovně nelze vlastnictví jiných osob, včetně předků Freyenfelse, vyčíst. I knihy tištěné před dobou jeho dospělosti mají totiž jednotnou vazbu s výše uvedenými individuálními vlastnickými znaky a v knihách nejsou žádné starší vlastnické přípisky či exlibris.

Kromě trosek knihoven těchto třech kanovníků olomoucké kapituly, jejichž knihy stojí v desítkách až stovkách exemplářů v základech biskupské knihovny českobudějovické, tu najdeme řadu dalších jmen spjatých buď přímo členstvím k olomoucké kapitule nebo alespoň rodinnými vazbami k jejím příslušníkům. Jejich přípisky však odkazují pouze k jednotlivostem. Knihy od nich zcela jistě také putovaly z prostředí kapituly do Budějovic prostřednictvím J. P. Schaafgotsche, bývalého kanovníka olomouckého. Jmenujme alespoň některé z těchto osob: Gottfried Freyenfels, prastrýc světitího biskupa Jana Václava, rada olomouckého biskupa, kardinála Wolfganga Schrattenbacha, přisedící jeho lenního soudu a biskupský „Kammer-Direktor“, který od něj obdržel knihu *Norma perfecti episcopi*²¹ s kardinálovým věnováním. Povšimněme si tu opět příslušníka rodu Freyenfelsů, kteří byli povýšeni do šlechtického stavu až ve druhé polovině 17. století. Jejich opěrnými základnami byly kromě postupně se rozrůstajících statků na Moravě vazby na církevní kruhy kolem olomoucké kapituly. Několika obsahově značně různorodými tituly jsou zastoupeny knihy hraběnky Elenory Salmové, rozené Zárubové z Hustiřan. Knihy tištěné ve francouzštině, občas s nenápadnými poznámkami svědčícími o četbě, prozrazují vzdělanou aristokratku.²² Výrazné heraldické exlibris s aliančním znakem datované rokem 1749 obsahuje titulaturu a držbu panství Svojanov, které zmiňují pro totožnost

²⁰ Liřka, Bohumír: *Exlibris a supralibros v českých korunních zemích v letech 1000–1900*, Praha 1980, s. 130, a Dokoupil, Vladislav: *Dějiny moravských klášterních knihoven*, Brno 1972, s. 50. Popisu však lépe odpovídá Dokoupil.

²¹ *Norma perfecti episcopi*..., Romae 1719 (JVK, sign. BI 310).

²² Pro ilustraci o širší zájmu uvedme zcela rozdílné tituly, jako např. foliové čtyřsvazkové, bohatě ilustrované dílo Isaac de Larrey: *Histoire d'Angleterre*... Rotterdam 1697–1713 (JVK sign. BI 149–152) nebo zcela drobné, ale zajímavé dílko [J. P. Varenne]: *Les Hommes*, Paris 1727 (JVK, sign. BI 148).

provedení exlibris s kamenným znakem nad vstupem do svojanovského starého paláce. Připomíná vazby, které její rod i rod jejího muže Karla Otto Salma-Neuburga směřovaly k Moravě, a mimo jiné též angažmá hraběnky ve prospěch jejího synovce, olomouckého kanovníka Šubiře, kterého se snažila prosadit na biskupský stolec v Litoměřicích nebo Hradci Králové.²³ Ostatně jestliže hraběnce Zárubové, provd. Salmové, můžeme díky výrazným exlibris přiřknout minimálně sedm děl v biskupské knihovně, jiné nejméně tři tituly jsou označeny shodným exlibris jejího muže Karla Otta Salm-Neuburga, pána na Malenovicích a mimo jiné také krajského hejtmána a předsedícího zemského soudu v Olomouci.²⁴ Další aristokratická exlibris náležejí Erasmu Antonovi a Johannu Christophu Oedtovi,²⁵ kteří byli sice rakouští šlechtici, jejich rod se svými osudy často proplétal s olomouckou kapitulou a vzhledem ke kontextu lze předpokládat, že i jejich knihy putovaly do Budějovic z Olomouce. Obdobně u nádherného tisku *Tabula Chronographica* od Jacoba Gaultera s exlibris Václava ze Sinzendorfu, zařazeného ve výtvarně obdobných knihách Glandorfa, je nutno vzhledem ke vztahu této rozvětvené hraběcí rodiny k olomoucké kapitule uvažovat o moravském kontextu.²⁶ V biskupské knihovně, která obecně, jak už bylo zmíněno, neopylvá bohatstvím provenienčních záznamů starších vlastníků knih, nalézáme z moravského prostředí také jednotlivosti z klášterů v Louce nebo například ze Žďáru nad Sázavou, ale také z koleji jezuitů v Olomouci a v Brně a jejich rezidence v Tuřanech. Knih z různých jezuitských kolejí z českých zemí je však v nevýrazném rozptýlu v biskupské knihovně větší množství, tudíž nelze moravské provenience považovat za hodné pozornosti a spíše je nutno jejich přítomnost v knihovně brát za doklad obecně rozsáhlých knižních přesunů doznívajících ještě dlouho po zrušení jezuitského řádu.

Českobudějovická biskupská knihovna se nevyznačuje množstvím jmen bývalých vlastníků knih. Jak již bylo uvedeno, jen část fondu, necelá polovina, byla vybudována s pomocí starších knih z druhé ruky. Ostatní jsou nové knihy nakoupené či jinak získané pro biskupství. Mezi množstvím starších

²³ Zuber, s. 70.

²⁴ Knih z vlastnictví Salma-Neuburga je ovšem více. Lze odhadovat ovšem jen podle totožných knižních vazeb. Ostatně u vícesvazkových titulů bývá jeho exlibris se čtvercím heraldickým znamením vlepeno jen do prvního svazku nebo nepravdělně.

²⁵ Heraldické exlibris J. Ch. Oedta kvalitního provedení na předním přidešti je rozdílné od jiného exempláře, který uvádí Lifka, s. 109. (Srv. JVK sign. BI 377.)

²⁶ Jacobus Gault: *Tabulae chronographicae a Christo nato ad annum MDCXIV...* Lugudni 1636 s mědirytovým titulním listem ve formě zádi dobové plachetnice (JVK sign. BI 146).

titulů, díky nimž mohla knihovna narůst do respektované velikosti již brzy po roce 1785, tedy po založení biskupství, je největší část knih, které nenesou vůbec žádné přípisky. Z těch, které je mají, je dobrá polovina knih, které mají jasný původ na Moravě a zejména v prostředí kapituly olomoucké. Musíme tedy ovšem také předpokládat, že u starších titulů, jež jsou bez vlastnických značek a na svoje bývalé majitele nic neprozrazují, je ještě velké množství dalších knih s vazbami na Olomouc nebo obecně na Moravu, zejména pak prostředí moravské šlechty, jež měla nějaké vazby opět na olomouckou kapitulou. Je úkolem budoucích badatelů, aby postupně rozkrývali archivní fondy vztahující se k moravským kapitulám. Je také nutno prozkoumat pozůstalostní inventáře olomouckých kanovníků a pečlivým porovnáním údajů z nich excerpovaných s dochovanými exempláři těch kterých kanovníků se dopátrat potřebných identifikací i pro knihy, jež na možné souvislosti upozorňují pouze vnějšími znaky bez explicitně vyjádřených provenienčních přípisků, exlibris či supralibros. Tím získáme poměrně plastický obraz nejen o sledovaném transferu knih z Olomouce či obecně z Moravy do Českých Budějovic, ale obecně o pohybu knih v zlomové době knižní kultury vyvolané josefinskými reformami 2. poloviny 18. století.

Summary

Bishops library in České Budějovice contain approximately 6000 volumes. Many of them have their origin in libraries in Morava, especially in libraries of Olomouc's canons or nobility related to the Olomouc chapter. Article deals with bishops library founder – Johann Prokop from Schaafigotsch and his stay in Olomouc chapter. Article also looks at possible ways, how books from Olomouc came to České Budějovice.

Key words:

Bishop's library in České Budějovice, Bishop Schaafigotsche, Olomouc's chapter, canon's libraries, provenance records